

E M L É K

Irta: GEREBLYÉS LÁSZLÓ

*Némán siettél. Lépteid nyomán
megremegett az esteli homály,
mosoly perdült az örvény peremén,
és ördögpille szállt felém: remény.*

*A puszta parton szellő futkosott,
fejem öledbevonatan nyugodott,
akár a lenn elszunnyadt csónakok,
miket a Szajna híven ringatott.*

*Te messze néztél... túl a városon,
oly tájra, mely merő üszök, korom,
amerre csak iszony, ragály terem,
hol holt szíven hevert: a tetemem.*

ERDÉLYI FALUKUTATÁS

Irta: KOVÁCS KATONA JENŐ

Ha általánosságban helytelen valamely társadalmi vonatkozású mozgalmat elszigetelten és csak elsőrendű megnyilvánulási sikján szemlélni, fokozottan érvényes ez az erdélyi falukutatásra, melyet rövid élete alatt és után, kívülről és belülről oly sokféleképpen ítéltek meg. Nem kielégítő tehát sem tárgy, sem idő tekintetében előzmények nélkül, önmagában vizsgálni ezt az érthető sorsu mozgalmat, ha célját és hatását illetőleg nem akarunk kétségbevonható következtetésekre jutni.

Az államfordulat utáni első magyar szervezkedési kísérlet eszmei alapját jelentő röpiratból (Kós Károly, Zágoni István, Paál Árpád: *Kiáltó szó, Magyarság útja, A politikai aktivitás rendszere, 1921.*), a pontosan meg nem határozott munkára való felhíváson túl, csak a még alig ocsudó s a kisebbségi élet különleges követelményeivel természetesen nem számoló magyar szellemiség csökönyös törekvése olvasható ki, valami olyan ideál megteremtésére, mely a változott viszonyok között a lehanyagolt magyar állameszme hatékony pótszerűül szolgálhatna. A Felvidék esetével ellentétben, az erdélyi mult erre valóban kínált is lehetőséget s formailag határozottan támogatta a röpirat kijelentéseit: „...mi nem az egységes magyarságból elszakasztott egyszerű lélekszám vagyunk, de külön történelmi egység ezer esztendő óta, saját, külön erdélyi öntudattal, önálló kulturával, önérzettel“. A valóságban azonban a „történelmi egység“ mindent átfogó egyetemességéből csak egy politikai szervezet felületi, látszat-egységére telt, aminek rendeltetése pillanatnyilag kizárólag a létezés, az erdélyi magyar létezés bizonyítása volt s ami a vezetők számára annál kevésbé jelentett erejüket meghaladó kötelezettségeket, mert a gyulafehérvári határozatok tekintetében még érhető volt

a várakozási álláspont. Minthogy pedig az ilymódon létrejött szervezet figyelmét és erejét, kisebbségi gyakorlat híjján, elsősorban a politikai s kisebb mértékben a kulturális célkitűzések teljesen lekötötték s nem igyekezett munkájába segítőleg bekapcsolni a rendelkezésre álló erdélyi magyar tőkét is, melyet a tömegek sorsa nemzeti hovatartozásra való tekintet nélkül, alig érintett saját érdekein túl — a kisebbségi magyarságot szükségszerűen csak addig eléghette ki, míg az teremtett és vállalt szervezetével szemben kizárólag politikai igényeket támasztott s elégtelensége nyomban nyilvánvalóvá lett, amint gazdasági téren kellett cselekednie.

A világgazdasági válság első szelére, az államalkotó elem gazdasági térfoglalásának államilag szerveződő megvalósítása következtében, a kisebbségi magyarság egzisztenciális megrendülése valójában gyorsabban következett be, mint általánosságban. A válságnak a román gazdaságra és közéletre gyakorolt nyomását ugyanis az államgépezet a rendelkezésre álló, részben meglevő, részben megteremtett eszközök segítségével, kisebbségeire igyekezett áthárítani. A kisebbségi magyar gazdaság gyengülése pedig az addig jórészt tagdíjakból fenntartott politikai szervezet erejét és tekintélyét is megtöri, amelyről mostmár az is kiderül, hogy gyakorlati értéke egy az övénél sokkal kisebb költséggel fenntartható gazdasági szervezet hasznosságával is aligha lenne összemérhető. A helyzet nem volt bonyolult s a felismerés sem volt nehéz. A végső következtetések levonását azonban a vezetők részéről lehetetlenné tette az a közelség és azonosság, ami a kisebbségi magyarság politikai vezetői s az erdélyi magyar törke birtokosai között kimutathatóan fennállott. „Örök erdélyiségéről“ s a „vallásszabadság klasszikus földjéről“ regélő szövegek simogatják és csitítják az adósságaiban fuldokló vagy állásából kitért jámbor magyar borzongó lelkiismeretét s vezetői, tehetetlenségükkel mentegetőzve, makacsul védett őrhelyeikről szinte úzik a tettbenítő honfű és nosztalgia felé.

Az ilyen előzmények után megindult és a tanulságokat helyesen levonó falukutatás feladata így nem lehetett más, mint elvekben és tettekben szakítani az erdélyi magyarság addigi vezetőinek gyakorlatával. Kiemelni a közírás eszmei kelléktárából a népek, esetünkben az erdélyi nemzetiségek egymásraultaltságának szükségszerűségét, felszínre hozni az ennek megvalósítását sürgető valódi indokokat s egy szűkebb gazdasági kibontakozás szellemi alapjává tenni. Hogy a „transzilvanizmus“ sikertelenül kísérelte meg egy feltételezett közös szellemiség fikciójával élet-szemlélet- és érdek-azonosságot teremteni az erdélyi népek között, annak oka elsősorban azokban a fenntartásokban keresendő, melyeket magyar hirdetői soha ki nem mondtak ugyan, de sosem is tévesztettek szem elől. Másrészt: az „erdélyi szellemről“ idegen, ókirályságbeli hivatalnokok és előljárók jelenlétén kívül, abban a tényben, hogy az igazság és méltanyosság hangoztatását, mint társadalmi viszonyaink mellett előnytelen terhet az „erdélyi szellemű“ románság is szívesen dobta ki kosarából. Ilyenformán az erdélyi falukutatásnak, melynek elvben gyors gyakorlati eredményeket kellett volna felmutatni, szakítania kellett a transzilvanizmus ködös misztifikációjával és keresni a koordinációt és együttműködési lehetőségeket az itt élő népek hasonló szellemiségeivel. Ebben a törekvésében azonban nemcsak a viszonzosság elmaradása gátolta s az, hogy

a többségivé lett románság szívesen feledkezett meg az egymásra utaltság eivéről és Bărnăuți balázsfalvi beszédéről, hanem az is, hogy a gazdaságilag ugyancsak erősen érintett Magyarország felől a zsidóság gazdasági háttérbeszorításával egyidejűleg olyan magasra lobogott a fajiság mítosza, hogy a határon inneni magyar falukutatók nem tudták kivonni magukat hatása alól.

Kétségtelen, hogy ennek a Szabó Dezső-féle ideológiának átplántálása, szeparatizmusa folytán itt Erdélyben visszaesést jelent az előző, állandóan többségi pártokkal paktáló, liberálisabb felfogással szemben. Gyakorlatban azonban mégis haladás, mert míg ez a liberalizmus s az ezt aláfestő „erdélyi szellemiség“ mindig csak a felsőbb vezető magyar rétegek alibije volt, a kezdeti falukutatás, ha elszigetelten és az itt együttélő népek egymás közötti viszonyának tekintetében csak negatívumokban nyilatkozva is — kifejezetten az alsóbb magyar rétegek ügyét kívánta szolgálni, ha nem is önzetlenül s ha épp ezért a faji eszmények letéteményesének tekintettel is magát.

Ime, a nép nevelésére és szervezésére indított falumunka pragmatizmusát és lendületét már kezdetben így töri meg a fajistenítés mágiája, melyről egyébként ebben az időben nemcsak a falumunkások, de a kívülállók közül is igen kevesen tudják, hogy kiteljesedésében tökéletes tagadása annak a nevelésnek és szervezésnek, amire vállalkoztak. Ennek következtében természetesen teljesen háttérbe szorul az a meggondolás, hogy az erdélyi népek legjobb szellemiségeinek őszinte és egymás mellé rendelt munkája nélkül lehetetlen eredményt elérni, lehetetlen a magyar falut, a magyar parasztságot elszigetelten képessé tenni arra, hogy kókadózó középosztályát eltartsa. A valóságban a magyar falu oly módon való megszervezése, hogy, ha eredménytelenül is, de gazdasági egységként álljon szembe az Erdélyben élő románsággal és százsággal, szétszórtsága következtében lehetetlennek látszott. Az egy tömegben élő székelységet ugyan gyakran állították be magként, mely körüli az erdélyi magyarság gazdaságilag és kulturálisan is felfejlődhet, de ez a székelység előnyére sosem nélkülözött valami mithikus, megkülönböztető vonást, ami minden tiltakozás ellenére, bizonyos mértékben támogatta az erdélyi magyarság megosztását célzó törekvéseket. A fajiság vizein vitorlázó falukutatók azonban sem ezt nem vették észre, sem azt, hogy kitűzött céljuktól egyre távolodnak. Mert, hogy a cél minden idealizmuson, vetítőgépes előadásokon és csürdögölőkön túl a középosztálybeli falukutató nemzedék exisztenciájának megteremtése és biztosítása volt, azt a mozgalom szigorúan a tételt tekintő tagjai (pl. Balázs Ferenc) kifejezetten elismerték. Hogy ezen túl mellékes, vagy egyenrangú szempont volt-e, ha ebből a nép is hasznot lát, az elmélet és gyakorlat között soha be nem következett egyensúlyi állapot hiányában, nem lehet megítélni.

Ilyen körülmények között csoportosult az *Erdélyi Fiatalok* körül az újabb erdélyi nemzedék minden olyan eleme, akinek csak valódi, vagy vélt köze volt az alsóbb magyar néprétegek, elsősorban természetesen a parasztsághoz, mint a faj értékeinek legfőbb letéteményeséhez. Részben azonban a más körülmények között egy felszabadultabb szellem felé haladó felvidéki *Sarló* hatása alatt, részben a Magyarországon is megindult szociográfiai mozgalom modorán felbuzdulva, a fiatal falukutatók álcázottan, bizonytalankodva és határozatlanul ugyan, de egyre radikálisabb

hangokat ütnek meg: „Célunk a jövő demokratikus társadalmának kialakítása az osztályöntudatok megszerzésén keresztül“. „A falusegítésnek... rá kell irányítani az erdélyi magyar ifjúság figyelmét arra, hogy a magyar jövőt a dolgozó osztályok feltörekvésében lássa“. „...arról a nagyképű, felülről való feltétlen társadalomvezetési hajlamról kell már egyszer végképpen leszokni, hogy a nép s általában az ugynevezett „alsóbb társadalmi réteg“ vezetése feltétlenül a középosztályra tartozik.“

Jóllehet az erdélyi falukutatás feladatai még a nagyjából azonos helyzetben létrejött és dolgozó Sarlóétól is, de különösen a magyarországi szociográfiai irány célkitűzéseitől igen elütöttek, nem tudott soha teljesen felszabadulni befolyásuk alól s tevékenységét kizárólag a konkrét erdélyi tennivalókra szorítani. Nem vette észre, hogy míg a magyarországi szociográfia egy ország vélt vagy való megmentése érdekében a feudalizmus ellen vagy mellett tulajdonképpen az ország egész lakosságát mozgósítja, addig nálunk, idegen keretek között, a gyakorlatilag korántsem tökéletes földreform után egy kisebbségi néptest egyre csökkenő életnivójának felemelésén kell munkálkodni s egy, a nép szempontjából elégtelennek bizonyult kisebbségi szervezet kereteit kell kitágítani az államszervezet részvétlensége, vagy a megmerevedett szervezet iránt inkább megnyilvánuló rokonszenve mellett. S ha az előző erdélyi nemzedék képviselői nem láttak túl a falu pedagógiai módszerekkel történő megmentésén s a „falu és a végtelen“ ködös és könyvszagú párhuzamán (Imre Lajos), a falukutatók közelebb kerültek a valósághoz, mert saját bőrükön vélték érezni a nép gazdasági elcsenevészésének súlyát. De haboztak, nem merték, nem tudták vagy végül, soraik megbomlása után, a kisése már éledező intézményekbe való felszivódásuk idején, nem is akarták végiggondolni a tulajdonképpeni feladatot.

Hogy ez így kezdeti állapotában nem jelentett és szükségszerűen nem is jelenthetett egyebet fölklornál és általánosságoknál, melyek a falukutató fiatal nemzedék révén egy — nyugodtan állíthatjuk — szűkkörű városi érdeklődő réteg elé kerültek s a nép igen keveset látott belőle, annak oka nemcsak az volt, hogy a mozgalom nagyot botlott mielőtt a diagnózis megállapításán túl juthatott volna, hanem az is, hogy mikor egyházi és hivatalos magyar oldalról nyilvánvalóvá vált a gyakorlati parasztfelsegítés iránti ellenszenv, a falumunkások, minthogy eszközeik nem voltak gazdaságilag szükségesnek látott reformjaik keresztülvitelére, egyre szivesebben elégedtek meg a helyzet pusztá megmutatásával. Bár egyelőre nem fogadták el a népfelsegítés egyetlen módjának az Imre Lajos-féle elvet, mely a pedagógia egyetemes érvényű törvényeinek legmesszebbmenő szemmeltartásával kívánta rendezni a nép ügyét és nem falaztak eléggé a neobarokk szellemnek, melyet Szekfű szerint az első magyar földreform sikertelenségéért okolni lehet s főleg észrevettek olyan tényeket, mint a rugonfalvi tejszövetkezet esete, mely kénytelen volt száz bankkölcsönt igénybevenni, mert a magyar kölcsön drágább volt, — lendületük határozottan megtört. Az Erdélyi F fiatalok szerkesztői jegyzeteiben elszórt, jobb és bal felé azonos mértékkel mért csapások, kétségtelenül a törés mellett bizonyítanak. Az erdélyi magyarság hivatalos vezetői s az erdélyi tőke, mely fajai együvé tartozásra való tekintet nélkül negyvenszázalékot megközelítő kamatot és illetményt szedett fel az egyre gyakrabban bankkölcsönre szoruló magyar paraszttól és kis-

embertől, kezdettől fogva nem nézték jó szemmel a faji együvértartozás túlzott kihangsúlyozását. Hisz ez még ebben a közvetett formában is engedményekre akarta birni őket, ha nem is olyan nyíltan, ahogy egy elvételre felemlített osztály nélküli kisebbségi magyar társadalom érdekében követelnie kellett volna. S ha egyelőre nem akarták a mozgalmat elfojtani, azzal, hogy semmit sem tettek munkája megkönnyítésére, hatékonyan tartották a tárgytalan megismerés útjára. Ennek a szemérmesen és illedelmesen palástolt ellenérzésnek komikuma az volt, hogy a magyarság vezetői a falukutatásnak ebben a periódusában már rég nem azt a mozgalmat támadták, melynek kedvezőtlen és gyanús elemeire a kezdeti stádium „alulról fölfelé” való szervezést sürgető hadakozásaiban döbbenettel ismertek rá, hanem egyszerűen egy kialakuló konkurenciát. Egy csoportot, mely hozzájuk hasonlóan szintén jogot formált arra, hogy a parasztság eltartsa, következképp ki akarta szélesíteni az alsóbb magyar néprétegekből való megélés monopóliumát. Helyesen látták át, hogy politikai befolyásuk szükségszerű csökkenésén túl a mozgalom térhódítása a gazdaságilag egyre lejjebb csuszó magyar parasztság teherbirását csak rovasukra tenné próbára.

Közben azonban a konverzió a parasztság gazdasági helyzetének helyrebillentésével egyidejűleg a magyar tőkét is meggyöngítette s veszténivaló híjján keresni kezdte a kapcsolatokat a „fiatal közéleti nemzedék” felé. Nyílt egyezkedésre annál kevésbé kerülhetett sor, mert az egyházak, eltekintve a mozgalom belső ellentéteitől, már előzőleg sikerrel disszimiláltak. S ha végül a falukutató csoport teljes felbomlása mégsem belső, ideológiai okok miatt, hanem külpolitikai események hatása alatt történt, nem sokat változtat. A felekezeti megbolygatott falukutatóknak csak egy része marad tultengő fajszeretetével a régi vonalon s akarja *szolgálni fáját*, a másik része, amelyet sikerrel asszimilál a kisebbségi magyarság hivatalossága, részt ígér neki munkából és hasznóból egyaránt, rátalál a *nemzet* magasabb egységére és *vezetésére* törekszik. A kettészakadást az ebben az időben erőre kapó harmadik irányzat csatlakozása egészíti ki, melynek célja a *nép* közügyek iránti érdeklődését felébreszteni és *saját sorsának irányítására birni*. Így polarizálódik végül százegynéhány falusi előadással, kulturesttel, táncmulatsággal, néhány nyilvános kolozsvári beszámolóval, különböző erdélyi városokban rendezett irodalmi felolvasásokkal, vándormozielőadással, egy csomó őszinte lelkesedéssel és segíteni akarással, de kevés számításal is háta mögött az erdélyi falukutatás, anélkül, hogy nagy szorgalommal gyűjtött adataiból a végső következtetéseket levonhatta volna.

Ami ez után következik, jóllehet egyrészt a kezdetben oly veszélyesnek hitt, fiatal nemzedék csinálja, már nem tartozik szorosan a falukutatóshoz, melynek módszerei egyébként is differenciálódnak és vagy szigorú szociográfiai munkák, vagy irodalom formájában jelentkeznek. A jószándéku hibriditás hitelét veszti. Az erdélyi falukutatást megindító csoport fajszeretetével, bizonytalankodásával, gyanakvásával és az arany középúthoz való makacs ragaszkodásával természetesen felmorzsolódik a belőle kivált disszidensek s az időközben fellépett „baloldal” „világnézeti” torzsalkodásai között. Irtózik minden együttműködéstől s a mindenütt „trójai falovat” sejtő magatartásával megmerevíti, klasszikussá teszi gyanakvását. Ez az oka, hogy a későbbi, együttműködési lehetőségeket kere-

só Vásárhelyi Találkozón már részt sem vesz. Tárgytalan menteni akarásában nem vette észre, hogy az időközben határozottan kirajzolódott ellenpólusok között Mohamed koporsójaként lebeg s bár magatartása lehet tiszteletre méltó emberi teljesítmény, a sorsának javulását váró nép szempontjából nem célravezető és teljesen terméketlen.

A Vásárhelyi Találkozó gyakorlati célkitűzéseinek megvalósíthatatlanságához és elsüllyedéséhez az egybegyűltek egyrészének szigorúan kötött marsrutája döntően járult hozzá. Míg ugyanis a résztvevők többségét valóban csak a jószándék és menteni akarás hozta össze s minthogy felfogásbeli különbségeiket kizárólag elvi indokok határozták meg, az ügy érdekében őszinte megegyezésre hajlamosak is voltak, addig a másik oldalon a Találkozón valójában részt nem vett s azt eleve ellenérzéssel kísérő magyar erők képviselői álltak s valóságos szervezeteik valóságos érdekeinek védelmében nyíltan vagy hátsó gondolatokkal a Találkozó szellemétől idegen eszmeiséget szolgáltak. Ez a csoport volt az, mely később a nép felemelésének sürgető szükségességét passzivitásával és inszINUÁCIÓIVAL alárendelte szervezetei érdekeinek s minden tevékenysége kimerült abban, hogy a Találkozó szándékosan tehetetlenné tett állandó bizottságát feloszlassa. Kimondta ugyan a Találkozó határozataiban, hogy tűnjenek el az osztályok közötti válaszfalak, de ezt nem programnak, hanem varázsigenek tekintette s mindenki fajáruló, bérenc s a magyarságtól idegen célok eszközévé lett szemében, aki nem követte ezen az uton.

Talán mégis súlyos lenne az a vád, hogy a falukutatóból „fiatal közéleti nemzedékké” lett erdélyi magyar ifjúság olcsón adta el és ildomtalan haszonlesésből tagadta meg hivatását, hogy elszigetelten és kisebbségi sorban egy olyan magyar társadalom megteremtésén munkáljon, amely példaadó lehet. A magyarországi szociográfia külső okokra visszavezethető fordulásán kívül Makkai kisebbségi non possumusa is bizonyára nagyban hozzájárult ahhoz, hogy az ábrándok kisebb ellenállása felé terelje őket a kemény és tántoríthatatlan közelharc területéről. Bizonyos azonban, hogy a nép így már semmiképpen sem kaphatja meg tőlük azt, amit kezdetben ígérgettek s aminek teljesítését joggal követelheti.

R É M M Ū L E T

Irta: SÁNDOR JÓZSEF

Nem, a spanyol inkvizíció semelyik más ország inkvizíciójához nem volt hasonlatos. Mindenki láthatta ezt, aki még tudott gondolkozni, ha beszélni, ellentmondani nem is mert. Ezt kellett csak megnézni, a cordobai nagy auto da fé, hogy láthassák, de tudtuk mindnyájan, mi mórok, tudták a conversok és az egész zsidók végig a spanyol birodalomban, Toledóban, Valladolidban, Madridban, Ciudad-Realban és nagyon tudtuk itt Cordobában. Már régen ott tartottunk gyalázatban, hogy a halottak sem halhattak meg eléggé az eretnokség, a hitetlenség, a zsidósághoz való szítás vádjá elől. Már minden tartomány, minden inkvizitora ráeszmélt az első főinkvizitor, a „nagy” Torquemada bölcsességének hasznára, hogy: „...az élők mellett a halottakról se feledkeztek meg!”

Nem feledkeztek meg senkiről. Ő, az inkvizíció mindent be tudott bizonyítani, ha akarta, ha vagyonekobjásról lehetett szó. Különösen a faj-